

STRANE DIREKTNE INVESTICIJE I NJIHOV UTICAJ NA LOGISTIKU MORSKIH LUKA

Nataša Vujanović, magistrant
Univerzitet Crne Gore, Fakultet za pomorstvo Kotor
e-mail: natasavujanovic@yahoo.com

Sažetak: Visok kvalitet, efikasnost i efektivnost lučkih terminala su ključni faktori integracije zemalja u globalne trgovinske tokove. Ipak, mnoge zemlje, posebno zemlje u razvoju, su se suočile sa krizom javnih finansija, pa njihove lučke terminale karakterišu visoke cijene, duga odlaganja, neefikasno korišćenje resursa, nizak nivo produktivnosti i neefektivno pružanje usluga.

Sve češći odgovor na ove probleme je uvođenje privatnih investicija i novog menadžmenta lučkih terminala. Najveći dio ovih privatnih angažovanja ima oblik stranih direktnih investicija (FDI) od međunarodnih terminalskih operatora, koji preuzimaju odgovornost za investicije i rad u određenom vremenskom periodu. Potencijalni benefiti uključuju bolji pristup kapitalu, viši nivo znanja i ekspertskih vještina, kvalitetniju tehnologiju itd. Uključivanje privatnih investitora kod operacija sa sobom donosi i promjeneupravljačkih struktura u luci.

Ovaj rad ispituje način na koji ekonomski, tehnički i globalni industrijski faktori utiču na odluke investitora, kao i uticaj FDI na logistiku u morskim lukama.

Ključne riječi: *Strane direktne investicije, logistika, morske luke, menadžment*

FOREIGN DIRECT INVESTMENTS AND ITS IMPACT ON SEAPORTS LOGISTICS

Abstract: High quality, efficient, and effective port terminals are fundamental to a country's integration in global trade flows. Yet, many countries, especially developing ones, experience a crisis on public finances and port terminals characterized by high prices, long delays, inefficient use of resources, low levels of productivity and ineffective services.

An increasingly common response to these problems is to introduce private investment and new management of port terminals. A large portion of this private involvement takes the form of foreign direct investment (FDI) from international terminal operators (ITOs), who take responsibility for investment and operation over a defined period of time. The potential benefits include a better access to capital, more knowledge and expertise, better technology e.c.t. Involving private investors in port operations goes with changing port governance structures. This paper examines the way that economic, technical, and global industry factors facilitated the decisions to invest, and the FDI impact on logistics in seaports.

Key words: *Foreign Direct Investment, logistics, seaports, management*

1. UVOD

Pod FDI se podrazumijevaju ulaganja kod kojih se ulagaču obezbjeđuje pravo svojine, kontrole i upravljanja nad firmom radi ostvarivanja nekog dugoročnog ekonomskog interesa. Preko FDI strani ulagač obezbjeđuje svoj aktivan odnos u radu i poslovanju firme u koju su

sredstva uložena. FDI nastaju prema statističkim kovencijama MMF kada rezident neke strane države postane vlasnik 10% ili više nekog preduzeća u drugoj zemlji. Pored kapitala, FDI sa sobom donose tehnologiju, menadžerska i organizaciona znanja, pristup izvoznim tržištima, povećanje efikasnosti domaće privrede snižavanjem troškova proizvodnje (direktno) i podsticanjem konkurencije na domaćem tržištu (indirektno), korišćenje ekonomije obima i dr. To sve skupa ima veliki značaj za preduzeća u nerazvijenim državama zato što doprinose stvaranju, održavanju i rastu njihove konkurentnosti na domaćem i međunarodnom tržištu.

Privlačenjem FDI podiže se domaća privredna aktivnost, a samim tim i nivo izvoza, poboljšava platni bilans kao i državni budžetski prihod. U cilju prestrukturiranja podstiče se proizvodnja konkurentnih proizvoda, imajući u vidu da između priliva kapitala, bržeg rasta bruto društvenog proizvoda i izvozne orijentisanosti zemlje postoji direktno proporcionalan odnos. Lj. Savić (2002, s. 203) ističe da se njihov značaj ne ogleda samo u prilivu neophodnih sredstava za investicije, već prije svega u otvaranju procesa partnerskih odnosa sa kompanijama iz najrazvijenijih zemalja koje predstavljaju nosioce razvoja u svojoj djelatnosti.

2. DINAMIKA FDI U IZABRANIM DRŽAVAMA

Poslednja decenija 20-tog vijeka obilježena je značajnim strukturnim i institucionalnim promjenama u režimu ekonomske politike mnogih država, prvenstveno nerazvijenih i tranzicijskih, koje su izvršile liberalizaciju svojih privreda. Uklanjanjem mnogih trgovinskih ograničenja, tj. liberalizacijom nacionalnih investicionih režima, granice nacionalnih ekonomija su postale propustljive za protok inostranog kapitala, posebno FDI. Tokovi i dinamika FDI se poklapaju i prepliću sa dinamikom i razvojem svjetske privrede.

Iako je neto priliv stranog kapitala, u manjoj ili većoj mjeri, postojao u tranzicijskim državama, učinci su bili različiti. Veći priliv FDI omogućio je proširenje njihovih razvojnih mogućnosti. Stvoreni su uslovi za postizanje većih stopa privrednog rasta i ubrzanje privrednog razvoja. Neke od njih su uspjele drastično da povećaju izvoznu konkurentnost i uključe se u međunarodne tehnološke i proizvodne lance, dok su druge priliv stranog kapitala usmjerile u dezinvestiranje, odnosno za finansiranje raznih oblika domaće potrošnje.

Tabela 1: Prilivi FDI po grupama zemalja 2007-2012. (u mlrd. USA\$)

Godine	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Države						
Svijet	2002,6	1816,3	1216,4	1408,5	1651,5	1350,9
Razvijene	1319,8	1026,5	613,4	696,4	820,0	560,7
Nerazvijene	589,4	668,4	530,2	637,0	735,2	702,8
Tranzicijske	93,3	121,4	72,7	75,0	96,2	87,3
Jugo-Istočna Evropa	13,1	13,2	8,5	4,5	7,2	4,2
CIS	78,4	106,6	63,5	69,6	88	82,2
Kina	83,5	108,30	95,0	114,7	123,9	121,0
Slovenija	1,5	1,9		0,3	1	0,1
Češka	10,4	6,4	2,2	6,1	2,3	10,5
Poljska	23,5	14,8	12,9	13,8	18,9	3,3
Rusija	56,9	74,7	36,5	43,1	55	51,4

Izvor: UNCTAD, WIR, 2013.

Zbog rastućih tokova FDI i preduzetih regulatornih reformi i promjena u državnim politikama, zatim liberalizacije tekućeg računa bilansa plaćanja i privatizacije, došlo je do povećanja stepena integracije nacionalnih ekonomija u globalnu ekonomiju. Međutim, u uslovima internacionalizacije ekonomskih aktivnosti i pojačane konkurencije između zemalja domaćina FDI, dovodi se u pitanje ostvarivanje održivog razvoja privredno nerazvijenih ekonomija. Iako je povećani priliv FDI u ovim zemljama doveo do značajnih spoljnotrgovinskih i platnobilansnih deficita, ipak se strategija priliva FDI u nekim državama (Poljska, Slovenija, Mađarska, Češka i dr.) pokazala uspješnom, jer su vremenom deficiti smanjeni, a izvoz je rastao brže od uvoza. Obezbijeđena je efikasna proizvodnja i konkurentan izvoz, čime je potvrđeno da su FDI najefikasnije u onim državama, koje su najkvalitetnije uredile adekvatan investicioni i institucionalni ambijent.

3. PREDNOSTI I NEDOSTACI MODELA EKONOMSKOG RASTA ZASNOVANOG NA FDI

Jedno od najznačajnijih pitanja makroekonomske politike neke države je uticaj FDI na privredni rast. Države u tranziciji, u odsustvu sopstvene akumulacije opredeljuju se za uvoz kapitala u cilju bezbolnije promjene privredne strukture i stabilnog privrednog rasta i razvoja. Bez obzira na ekonomsku krizu u kojoj se nalazi neka država, bitno je da definiše i sprovodi jasnu i konzistentnu politiku priliva FDI. Potrebno je da država bude dovoljno atraktivna kao destinacija za inostrani kapital, a istovremeno izbjeci sve negativne posljedice koje sa sobom donose FDI. Mnoge međunarodne institucije i istaknuti ekonomisti su mišljenja da su FDI faktor koji poboljšava ekonomski rast zemlje domaćina i pomaže u rješavanju ekonomskih problema zemalja u razvoju. Takođe, različita empirijska istraživanja se bave ovim pitanjem, pa shodno neoklasičnoj teoriji rasta, ekonomski rast zasnovan na FDI se povećava kroz akumulaciju kapitala u zemlji domaćinu investicija.

Predstavnici endogene teorije rastasmatraju da FDI doprinose povećanju obima i nivoa znanja ekonomije domaćina, a time i povećanju ukupne faktorske produktivnosti kroz prenos i širenje znanja. Sugestije ove teorije idu u pravcu državne podrške stopama akumulacije humanog i materijalnog kapitala, kao i nivoa istraživanja i razvoja (Cvetanović i dr. 2011, s. 3). Tempo tehnoloških promjena i priroda tehnologija u upotrebi su endogenog karaktera. Moura i Forte (2010, ss. 3-4.) smatraju da postoji nekoliko mehanizama/kanala kroz koje FDI mogu uticati na ekonomski rast zemlje domaćina (npr. preko svog uticaja na stock kapitala, transfer tehnologije, sticanje vještina ili tržišnog nadmetanja), a učinci FDI mogu biti pozitivni **i / ili** negativni. Zavisno od postojećih ili naknadno stvorenih uslova u zemlji domaćina investicija (ekonomski, politički, kulturni, socijalni i dr.) FDI mogu uticati na ekonomski rast, pri čemu ključnu ulogu ima vlast. Od stvorenih uslova zavisi da li će biti dozvoljeni uticaji pozitivnih ili uticaji negativnih učinaka FDI na privredni rast. Postignuti stepen ekonomskog razvoja zemlje je ključni faktor koji značajnoj mjeri određuje obim, vrstu i strukturu priliva FDI. B. Rakita (2006, s. 327) smatra da kod domaće države postoji opasnost od negativnog djelovanja stranih ulagača. Vlade država domaćina uglavnom brinu o sljedećim posledicama stranih investicija: kako će one uticati na nacionalni suverenitet i nezavisnost, kako će one uticati na nivo tržišne transparentnosti i tržišne kontrole i kako će one uticati na poziciju platnog bilansa zemlje.

Nedostatak modela ekonomskog rasta zasnovanog na FDI, koji može biti razlog negativnih učinaka u zemlji primatelju investicija, je priliv FDI koji dovodi do povećane monopolizacije lokalnih preduzeća, čime se ugrožava njihov učinak i dinamika rasta. Suočene s novom ili većom konkurencijom, države tranzicije su pod pritiskom da usvajaju nove tehnologije i ulažu u ljudski kapital posebno u nerazvijenim područjima, što se u njihovoj odsutnosti ne bi dogodilo. Jovanović-Gavrilović (2004, s. 161) smatra da se pod uticajem stranog kapitala, naročito kad su u pitanju FDI, privreda razvija prema potrebama i interesima stranaca, a ne vodi se računa nacionalnim ciljevima ekonomskog i društvenog razvoja. Zbog toga je neophodno da se ekonomska politika zemlje zasniva na adekvatnim odlukama, koje će spriječiti deformisanje domaće privredne strukture, a aktivnosti multinacionalnih kompanija usmjere u pravcu ostvarivanja nacionalnih makroekonomskih ciljeva. Osim toga, veća konkurencija od strane inostranih firmi može dovesti do istiskivanja manje produktivnih domaćih preduzeća i smanjenju domaćih investicija, jer imaju bolje upravljanje, tehnološki su naprednija i produktivnija, koriste naprednu tehnologiju koja dovodi do porasta obima proizvodnje, a time i pada jediničnih troškova (ekonomija obima). U nedovoljno razvijenim zemljama poseban izazov predstavlja obezbjeđivanje transparentnosti tržišta, na kome strane, ekonomski moćnije kompanije, u prvim godinama poslovanja mogu posredstvom dampinških cijena eliminirati konkurenciju, da bi kasnije mogle iskorišćavati dominantan položaj na tržištu. Od tako formirane monopolske tržišne strukture koristi će imati isključivo TNK (potrošačima/korisnicima smanjuje se mogućnost izbora, dolazi do rasta nivoa cijena i sl.).

J. Mencinger (2008, s. 3-4) ističe da negativni učinci priliva dominiraju nad pozitivnim. Prvo, prodaja preduzeća u državnom vlasništvu bila je glavna funkcija privatizacije većine zemalja Srednje i Istočne Europe. Strane investicije zato nijesu bile usmjerene na povećanje produktivnosti, nego na potrošnju i uvoz. Drugo, većina FDI je bila koncentrisana u tri visoko profitabilne djelatnosti: finansijske usluge, trgovina na malo i telekomunikacije. Time je izostao horizontalan i vertikalni prenos tehnologije i znanja, a povećao se trgovinski deficit. Treće, nema sumnje da je strani vlasnik u domaćem preduzeću unaprijedio produktivnost, ali se negativan učinak na ostatak privrede nije mogao izbjeći ukoliko je prekinuta ili smanjena saradnja kupljenog preduzeća s ostalim domaćim preduzećima. U tom je slučaju povećana produktivnost samo multinacionalnog preduzeća, ali ne i privrede primatelja FDI. Četvrto, iako je strana prisutnost trebalo da poveća konkurenciju, taj pozitivan učinak priliva često je izostao ako je strano preduzeće zauzelo monopolsku poziciju u privredi (primjer ulaska Deutsche Telekom i kupovine Hrvatskih Telekomunikacija). I peto, na ključne pozicije kupljenih preduzeća često dolaze strani menadžeri koji prenose aktivnosti istraživanja i razvoja u matične zemlje potkopavajući na taj način kvalitetniji razvoj domaćeg ljudskog kapitala. Transfer profita iz filijale u matičnu kompaniju takođe predstavlja jedan od velikih problema, jer na taj način dolazi do prelijevanja akumulacije zemlje domaćina u inostranstvo. Zato države nastoje uvesti zakonske regulative kako bi pokušale da spriječe navedenu pojavu. Ali, TNK koriste brojne mehanizme pomoću kojih lako zaobilaze pravne restrikcije, a među njima transferne cijene. Transferom profita narušava se bilans plaćanja u zemlji domaćinu investicija, pa inicijalni pozitivni efekat koji nastaje prilivom kapitala ponekad biva u potpunosti neutralisan. Kao što je navedeno, jedan od ključnih motiva stranih kompanija za poslovanje van nacionalnih granica je svakako eksploatacija jeftine radne snage i prirodnih resursa koji su najčešće neobnovljivi.

Da bi se ostvarili brojni pozitivni učinci od priliva FDI i ublažili nedostaci modela ekonomskog rasta koji se zasniva na njihovom privlačenju, neophodno je napraviti jasnu ekonomsku strategiju razvoja države, a unutar toga strategiju privlačenja FDI. Njeni tvorci moraju posebno voditi računa o prekomjernim izdacima u oblasti javne potrošnje, koji mogu

spriječiti ostvarivanje pozitivnih efekata FDI i time umanjiti vrijednost i značaj takvog modela ekonomskog rasta. Takvim pristupom se jasno precizira uloga FDI u ekonomiji zemalja primatelja, na način da će se instrumentima koji stoje na raspolaganju vladama država, od priliva inostranog kapitala izvući najveće koristi.

4. UTICAJ FDI NA LOGISTIKU MORSKIH LUKA

FDI su značajno uticale na razvoj logistike morskih luka. Privlačenje FDI je omogućilo uvoz visokih tehnologija u oblasti transporta, komunikacija i informacija, povećanje obima i značaja usluga i uvođenje nove paradigme menadžmenta mrežnih poslovnih procesa kao osnovne karakteristike tzv. „nove ekonomije“. Mrežni poslovni procesi, tj. mrežno poslovno povezivanje je mega-trend i nova menadžment strategija (V. Drašković i M. Drašković 2005, s. 71), koja se primjenjuje kao savremena razvojna logistička tendencijai u morskim lukama. Ono omogućuje normalno i fleksibilno funkcionisanje logističkih tokova i primjenu tehnoloških inovacija u morskim lukama. Osnovni razlozi njegovog uvođenja i stimulisanja su u dokazanoj uspješnosti kod smanjenja neizvjesnosti i rizika, širenja tržišta lučkih usluga i racionalizacije lučkog poslovanja. Bez velikog priliva FDI, razmatrani trend ne bi mogao zahvatiti morske luke, koje na taj način traže i održavaju ključne logističke kompetencije i povećavaju efikasnost organizaciono-procesne i logističke mreže.

Brodarske alijanse, mergeri i logistički operatori su preko FDI omogućavali razvoj morskih luka, što je bio multiplikovani interes. Strategija globalne logistike u dijelu organizacije počiva na centralizovanju funkcijama planiranja i kontrole i decentralizovanju operacionih funkcija (Stock and Lambert 2001, p. 516). Glavni pravac organizacionog usavršavanja u morskim lukama bio je orijentisan na integraciju svih logističkih funkcija, pri čemu je moguće izdvojiti dominantnu strategiju outsourcinga, ali i stvaranje mergera (tabela 2). Integraciju u industriji lučkih usluga omogućuju FDI. Ona se sprovodi horizontalne saradnje i/ili spajanja i preuzimanja (mergeri i akvizicije).

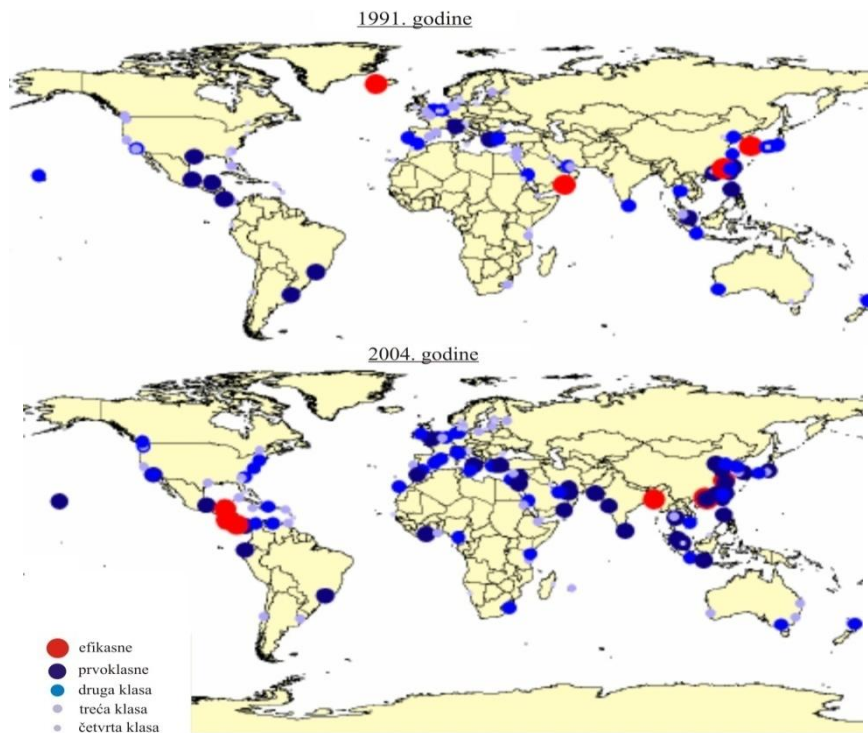
Tabela 2: Najveći mergeri kod terminalskih operatora

	1996	2001	2003	2006	2008
1	PSA	HPH	HPH	HPH	HPH
2	HPH	PSA	PSA	PSA	PSA
3	P&O Ports	APM Terminals	APM Terminals	APM Terminals	APM Terminals
4	Maersk	P&O Ports	P&O Ports	DP World	DP World
5	Sea-Land	Eurogate	Eurogate	Cosco Pacific	Cosco Pacific
6	Eurokai	DPA	Cosco	Eurogate	Eurogate
7	DPA	Evergreen	Evergreen	SSA Marine	SSA Marine
8	ICTSI	Cosco	DPA	APL/NOL	APL/NOL
9	SSA	Hanjin	SSA	HHLA	HHLA

Izvor: Van de Voorde and Vanelsander 2008, p. 14.

Rast obima transporta u najvećim svjetskim morskim lukama u periodu od 1991-2004. godine rezultat je visokih investicija u lučke i logističke kapacitete i sve veće primjene inte-grisane marketing logistike.

Slika 1: Rast obima transporta u najvećim svjetskim morskim lukama od 1991-2004

Izvor: Sheon, prema: M. Drašković 2010, s. 166.

Značajne investicije u morske luke bile su u periodu od 2002-2007. tj. do početka globalne ekonomske krize. Ukupne investicije su iznosile 13,85 mlrd. USA\$ u periodu 2002-2007, što čini prosječno godišnje cca 2,5 biliona USA\$ ulaganja. Više od polovine navedenih investicija uloženo je u azijske morske luke (dalekoistočne i jugoistočne – tabela 3).

Tabela 3: Investicije u kontejnerske terminale po regionima 2002-2007¹⁵³

Region	Iznos (u bil. USA\$)
Sjeverna Amerika	1,56
Zapadna Evropa	2,10
Dalekoistočna Azija	4,44
Jugoistočna Azija	2,87
Srednji Istok	0,48
Latinska Amerika	1,51
Okeanija	0,23
Afrika	0,47
Istočna Evropa	0,19
SVIJET	13,85

Izvor: Ibid., s. 181.

¹⁵³Sheon, Ibid., p. 6.

ZAKLJUČAK

Promjene koje su se posljednjih decenija dogodile na svjetskom pomorskom tržištu uslovile su značajno povećanje broja morskih luka i njihovih kapaciteta (transportnih, logističkih, terminalskih i drugih). U tome su najveću ulogu imale uložene investicije (a posebno FDI), čiji su tokovi bili relativno kontinuirani i dinamični. To je imalo veliki uticaj na modernizaciju ukupne lučke infrastrukture i povećanje nivoa logističkih usluga, posebno u dijelu kontejnerskog transporta.

Povećane investicije su direktno doprinijele jačanju i brzom prilagođavanju integrisane marketing logistike morskih luka potrebama i zahtjevima savremenih privrednih kretanja u svijetu i probirljivog pomorskog tržišta.

LITERATURA

- [1] Cvetanović, S., Obradović, S. i Đorđević, M. (2011), *Ekonomске teme*, 19(1), 1-15.
- [2] Drašković, M. (2010), *Savremene razvojne tendencije integrisane marketing logistike u morskim lukama*, Subotica, doktorska disertacija.
- [3] Drašković, V., Drašković, M. (2005), *Menadžment u pomorstvu*, Kotor: Fakultet za pomorstvo.
- [4] Jovanović-Gavrilović, P. (2004), *Međunarodno poslovno finansiranje*, Čugura-print, Beograd.
- [5] Moura, R., Forte, R. (2010), „*The effects of foreign direct investment on the host country economic growth – theory and empirical evidence*“, *FEP Working Papers*, No. 390, http://www.fep.up.pt/investigacao/workingpapers/10.11.02_wp390.pdf, preuzeto 03.03.2014.
- [6] Rakita, B. (2006), „Međunarodni biznis i menadžment“, Ekonomski fakultet, Beograd.
- [7] Stock J. R. and Lambert M. D. (2001), *Strategic Logistics Management*, McGraw–Hill, New York.
- [8] UNCTAD (2012), *World Investment Report 2013*, Geneva.
- [9] Van de Voorde, E., Vanelslander, T. (2008), „Market Power and Vertical and Horizontal Integration in the Maritime Shipping and Port Industry“, *Discussion Paper N° 2009-2*, OECD/International Transport Forum.